

קורותיה של הקהילה היהודית בווריה

HISTORY AND LIFE OF THE JEWISH COMMUNITY OF VERIA

Central Board of Jewish Communities in Greece

Athens, December 2002

המועצה המרכזית של הקהילות היהודיות ביוון

אתונה - דצמבר 2002

תרגמו מאנגלית: חיה ומיכאל אדם - באר-שבע, ישראל

**המחלקה לקשרי ציבור של המועצה המרכזית
של הקהילות היהודיות ביוון
פרסמה את המהדורה באנגלית
לרגל חנוכתו של בית הכנסת המשוחזר של וריה
ביום 15 בדצמבר 2002.**

מאמרים מאת:

עזריה חנניה שבתאי, אלברטוס נאר, אודוקיה אנדראדו.

תמונות:

מתוך הארכיון של המועצה המרכזית של הקהילות היהודיות ביוון:
אליאס מסינאס, טרסיבולוס פאפסטראטיס.

עטיפה:

מראה חיצוני של בית הכנסת המשוחזר.

הנוכחות היהודית בווריה מתוארכת לתקופת השלטון הרומי (50 או 51 ו-57 לאחר הספירה הנוצרית), כאשר השליח פאולוס ביקר בעיר והטיף בבית הכנסת. אם כי אין מידע ספציפי זמין, נראה כי קהילה יהודית קטנה נמצאה בווריה בתקופות הרומית והביזנטית. בשלהי המאה ה-15, הקהילה גדלה בשל הגעתם של יהודים רבים מספרד ומפורטוגל.

הקהילה היהודית של וריה ידעה תנופה חדשה במהלך המאה ה-16, כאשר גלים גדולים של יהודים שגורשו מספרד ומפורטוגל הגיעו ליוון.

ליהודים אלה היה ניסיון רב במסחר, והם נסעו ברחבי המדינה, במיוחד לווריה, כשהם לובשים בגדים בסגנון טורקי של אותם ימים. ידוע כי ליהודי סלוניקי היו בתי מלאכה גדולים לבדים, ובהם מכונות טוויה, אותן הם הביאו מטולדו ומאזורים שונים בספרד. מכונות אלה שימשו לטוויית שטיחים ולמגוון אריגי צמר.

בבתים של וריה מצויים עדיין שטיחים עבים מצמר, אך הייצוא פחת מאוד. לעומתם, יהודי סלוניקי הרבו להשתמש בגלגלי מים באזור וריה, שם הבדים נרחצו ונוקו ולאחר מכן, נחבטו בעזרת שני חובטים. זו הייתה תקופה, אשר בה הייצוא של בדים היה תלוי בהיותם רחוצים ומנוקים במימיה של וריה. לפיכך, בשלהי המאה ה-16 ייצור הבדים גדל באופן משמעותי ביותר ואתו מספרם של העובדים בענף.

בראשית המאה ה-17, תעשיית ייצור הגבינה והמסחר נשלטו ברובם על ידי סוחרים יהודיים מסלוניקי, כפי הנראה למען לשמירה על כשרות ובגלל הגאבלה (מס מיוחד שהוטל על הקהילה). ב-14 בחודש אלול 1617, קבוצה של סוחרים יהודיים, שהיו בדרכם חזרה מתערוכה בעיירה דרואני, נרצחו בהרים. דרואני שכנה במרחק 8 שעות מווריה, בהתחשב באמצעי התחבורה של אותם ימים.

בשנת 1670, תנועתו של שבתאי צבי נפוצה בווריה. במהלך תקופת המרת הדתות (-1720 1680), יהודים רבים בווריה המרו את דתם לאסלם. אותם יהודים אולצו לגרש את נשותיהם, שהעדיפו לשמר את דת אבותיהם (1729, מקור המידע בספר "דבר משה, ירא אלוהים"). במאה ה-18, מנהג ה-"נפיחה" הגיע לווריה, כלומר להפיח אוויר בראות של הבהמות, על מנת שהשוחט יוכל לבדוק את מצבם התברואי של אבריה הפנימיים של הבהמה.

סוגיות הלכה נוספות הקשורות בגירושין וכן מקרה הקשור ללולב נרשמו ב-"דבר שמואל" (ספר בנושא דת).

לאחר סלילת קו הרכבת המחבר את סלוניקי עם מונאסטיר (1894), הקשרים והנסיעות של יהודי סלוניקי לווריה הפכו לתכופים יותר. עוד בשנת 1900, המורה והרב שמואל אוריאל נשכר לשמש כמלמד בבית הספר של וריה ואחריו לימדו שם הרבנים חנוך פיפנו, עזריאל בן רובי ואהרון חסון. המורים האחרונים בתקופת רדיפות הנאצים היו אלברטו שמואל בנבנישת ויוסף פיפנו.

בעקבות המלמדים הללו, מורים נוספים נשלחו לאזור על ידי רשת אליאנס. אחד מהם היה הפרופסור רפאל אלקלאי.

ד"ר אהרון קזס, מנהל שירותי הבריאות של עיריית וריה, הציע את עזרתו לאור גדילתה של הקהילה. בקיץ 1914, ערב מלחמת העולם הראשונה, רבה הראשי של סלוניקי, הרב יעקב מאיר, ביקר בקהילה בליוויים של הפרופסור יוסף נחמה והגנרל פראסקובופולוס. בבית הכנסת, הרב הראשי בכבודו ובעצמו בירך את חמשת המועמדים לרבנות.

בשנת 1923, הרב בניציון עוזיאל ביקר בקהילה. בשעה שראש החכמים, הרב הראשי חנניה מרדכי הלך לעולמו, מדפיס המחזוריים (לוחות שנה), הרב שאול אמריליו, הוזמן לווריה על מנת לפעול כמגשר. (הערה: החכמים נקראו כך, משום ששלושת בניו של הרב הראשי, הרב חנניה מרדכי, הפכו אף הם לרבנים בווריה).

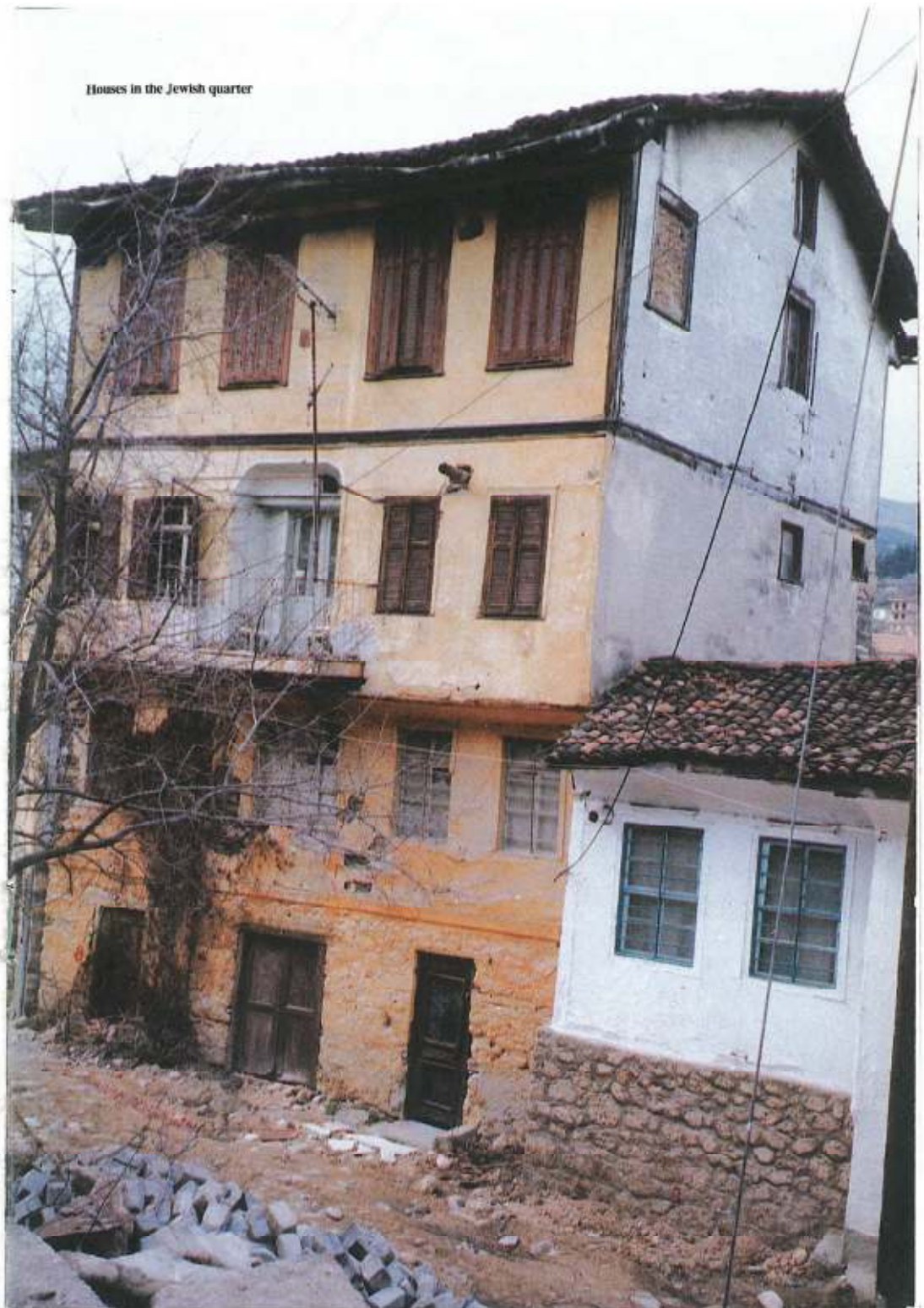
הרב הראשי, חנניה מרדכי, שימש גם כמוהל של הקהילה. לאחר מותו, יהודי וריה הופנו למוהלים של סלוניקי, הרבנים יצחק פראחיאס ומשה קרסו. לימים, יצחק א. צרפתי, ליאון דץ שטרומסה וחיים בנרובי למדו את המלאכה והיו למוהלים בווריה. השחיטה הייתה מתבצעת באופן בלעדי על ידי משפחת שטרומסה.

וריה הייתה למקום מועדף לנופש, ומשפחות רבות מסלוניקי בילו בה מדי שנה.

הרבנים מרדכי ורסאנו ובנו אברהם, ששימשו כמלמדים בווריה במשך ארבע שנים, משה טזארטס, מטיף בחסד עליון, ושמואל עמנואל נהגו לבקר לעתים תכופות בכרבוטה (הרובע היהודי של וריה). הרב והמלמד מרקדו קובו נהג לבלות את חופשותיו בווריה. זאת ועוד, בשנת 1937, תלמידי בית הספר "רג'י וארדאר", בהדרכת הרב אברהם יעקב אטיאס, ערכו ביקור בווריה בליווי מספר אנשי הקהילה. כל שנה במהלך חג השבועות, היה מנהג בין חברי תנועת הנוער הציונית "נורדאו" ו-"איחוד הצעירים היהודים" לתרום לקהילת וריה את השקל המסורתי. בעת השריפת של 1917, מכובדים רבים מסלוניקי מצאו מקלט בווריה וחגגו בה את "הימים הנוראים". בקרב יהודי וריה, אשר נשלחו למחנות המוות באפריל 1943, 144 היו בני סלוניקי אשר התיישבו בווריה מאז ימי הרעב (1941).

אחד המנהגים של יהודי וריה היה טיול קבוצתי בשבת הראשונה של חודש אלול, חודש הסליחות שלפני ראש השנה, תמיד באותו אתר, עשיר בעצי יער ובמעיינות. כל תושבי הרובע היהודי נטלו בו חלק והשתמשו באמצעי תחבורה שונים. חלק אף יצאו ברגל מוקדם מאוד בבוקר. גם המשפחות מסלוניקי שהתגוררו בווריה השתתפו בטיול.

לפיכך, ברור מעבר לכל ספק שווריה הייתה לפריפריה של סלוניקי.

בתים ברובע היהודי

ראש השנה ויום כיפור היו לובשים הוד והדר מיוחד כאשר חנניצו מרדכי נכח לפני התיבה. שמו של חנניצו מרדכי הלך לפניו גם בסלוניקי, שם התיישב. למרות זאת, עד לשנת 1923, הוא חש שמחובתו להימצא בתקופת הימים הנוראים בעיר מולדתו. הכול כיבדו אותו וביקשו את נוכחותו. יום הכיפורים היה עוד יותר חגיגי מאשר ראש השנה. בערב יום כיפור, היהודים ביצעו את מנהג הכפרות עבור כל בני המשפחה. בליל יום כיפור, בתום תפילת "כול נדרי", נערך טקס אזכרה לכל רבני סלוניקי אשר שימשו כרב ראשי בקהילה. לאחר מכן נאמרה תפילת "מחשבה רעה" עם הענקת רבע ליטר שמן לכל אחד מבני הקהילה. השתמשו בשמן זה עד לערב יום הכיפורים של השנה שלאחר מכן. כבוד הרב חנניצו בעומדו לפני התיבה נעזר ברב בכור צרפתי וברב עמנואל. פסוקי הימים הנוראים היו זהים לאלה הנאמרים בבתי הכנסת של סלוניקי.

Old Jewish house built in 1882 (5642)

בית יהודי עתיק שנבנה בשנת 1882 (5642)

בצאת יום הכיפורים, לאחר שסימנו את מקום הסוכה, האנשים ערכו ביקורים אלה אצל אלה. בלילה הראשון של חג הסוכות, אפשר היה לראות בכל מקום ברובע היהודים את הסוכות במרפסות ובגני הבתים. הלולבים הובאו מסלוניקי. במהלך חול המועד ובערב של שמחת תורה, נערכו ההקפות עם ספרי התורה, והבקשות והפיוטים היו מושרים בפיהם של החזנים.

לווריה אוסף רב של פיוטים עבור כל חג דתי. אחדים מהם מופיעים בספרי תפילה פורטוגזים. בהושענה רבה הייתה מסורת של תפילה במשך כל הלילה. תהלוכת הלולבים התקיימה בבוקר. בבית הכנסת של וריה היו 12 ספרי תורה.

במהלך שמחת תורה, בית הכנסת של וריה היה טקסי באופן יוצא דופן. בתום תפילת ערבית, הם נהגו להוציא את כל ספרי התורה, לסגור את ההיכל ולהכניס את ספרי התורה בתיבה, להסיר אחד הלוחות ולקשור את הספרים.

לאחר מכן, כל אחד מחברי הקהילה נישק את ספרי התורה והילדים ניגשו לבתי החתנים לשיר "חתן מפטיר" ולבקש את הנר על פי המסורת. לאחר תפילת ערבית והתהלכה עם הספרים, הגברים כולם יצאו מבית הכנסת ובידיהם הנרות הדלוקים, והם ניגשו לבתי החתנים. כי אז היה תורן של הנשים להיכנס לבית הכנסת ולנשק את ספרי התורה.

במשך שנים רבות, הנגנים של עיריית סלוניקי אף הם נטלו חלק בחג. מהומה רבה שררה בשכונה במשך כל הלילה, משום שמועצת הקהילה ארגונה ארוחות דגים בבתי הכנסת.

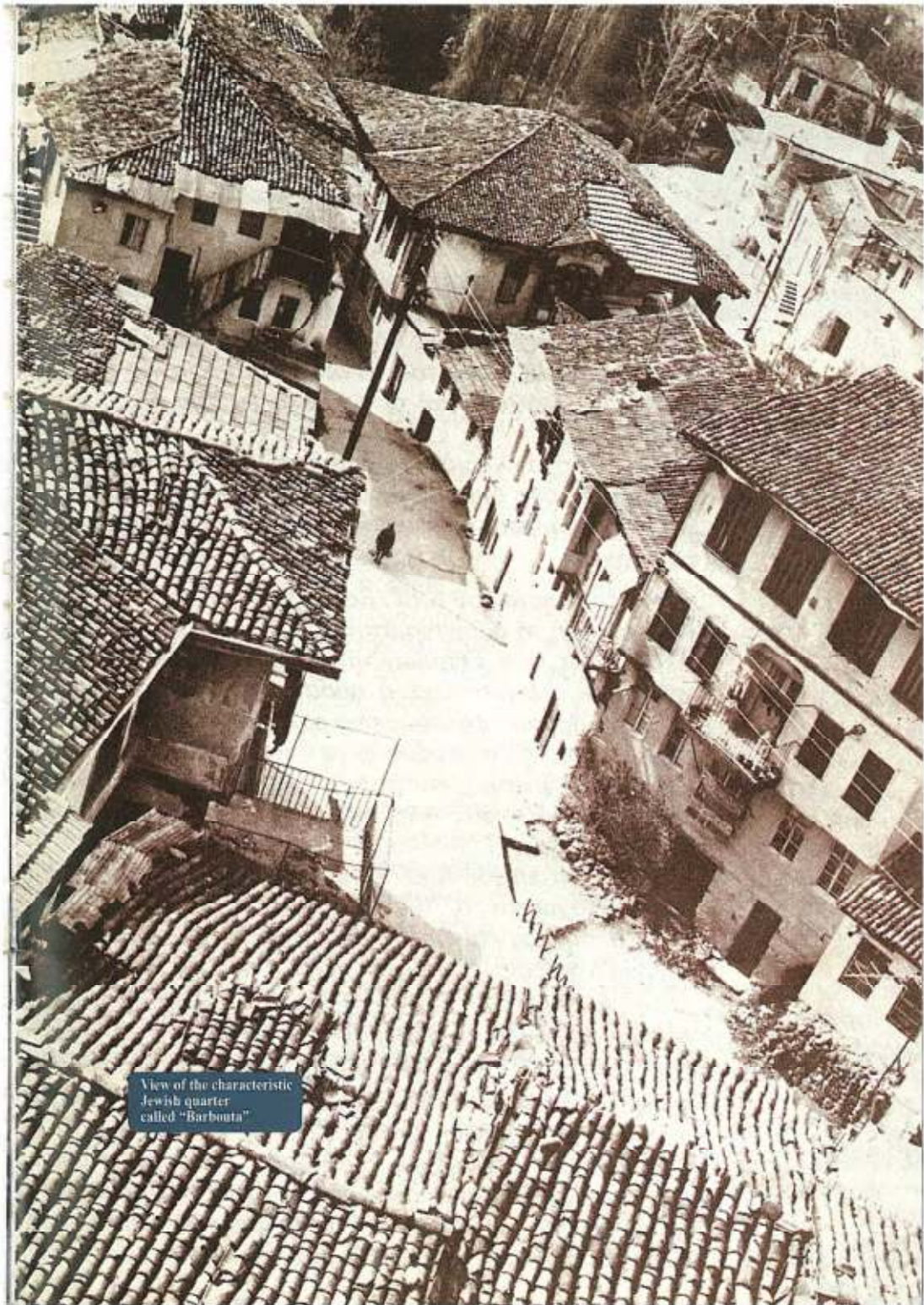
בתפילת שחרית, הם שרו את כל הפיוטים וכל אחד, ילדים כמבוגרים, התבקש לקרוא מתוך ספר התורה. התהלכות התקיימו בערבים, ובמהלכן הודיעו על שמותיהם של החתנים של השנה הקרובה. לאחר מכן, ברגשי עצב והודיה, הם החזירו את ספרי התורה במקומם בהיכל.

ברכת "אשרי העין שראתה כל אלה" היה אחד השירים.

הקהילה היהודית של וריה תמיד קיימה קשרים אמיצים עם הקהילות הגדולות של סלוניקי ומונאסטיר. הנוסע הטורקי אבליה צלבי, אשר ביקר בעיר בשנת 1668, מזכיר את העובדה הזאת. מצדו, ההיסטוריון הגרמני א. שטוק, אשר עבר דרך וריה בראשית המאה ה-20, רשם את הימצאותם של 600 יהודים ספרדיים. בשנת 1943, היהודים שהתגוררו בווריה שולחו למחנות השמדה על ידי הנאצים, שם הומתו במחנה אושביץ-ביקרנאו. כיום (2002), יש בווריה שלוש משפחות יהודיות.

הרובע היהודי בווריה

ברבוטה, הרובע היהודי של וריה, שוכן ליד נחל טריפוטמוס, בחלק המערבי של העיר. נראה כי היהודים גרו בו מהתקופה של השליח פאולוס. זוהי שכונה סגורה ומבודדת, הבנויה בבירור על פי צרכי מגננה. שביל הגישה לרובע תלול, והבתים הגבוהים מהווים גבול טבעי של הרובע בכיוון הנחל. החזיתות החיצוניות של גוש המבנים משלימות את הבידוד בצדדים האחרים. הבתים עומדים סמוכים אלה לאלה ויוצרים משולש סגור. הפתחים היחידים הם קשת מתחת לבתים ברחוב מרארחיאס המוביל אל בית הכנסת, וקשת נוספת הנפתחת בדיוק ממול. כיום נותרו כחמישים בתים ישנים בסגנון מקדוני. באחדים מהם, אפשר עדיין להבחין בכתובות בעברית. הבתים המסורתיים וכן בית הכנסת שופצו והובלטו בשנת 1997, במסגרת מיזם מיוחד מטעם עיריית וריה, בתקופת כהונתו של ראש העיר יוניס הסיוטיס, בתמיכת אירגונים יהודיים ביוון, אך בעיקר תודות למענק מטעם מכון גטי.

מראה של הרובע היהודי - ברבוטה

בית הקברות היהודי שכן בגדה המערבית של נהר הטריפוטמיס, מול ברבוטה, במרחק של 500 מטר. זהו מקרה מעניין, משום שאנו נמצאים מול התופעה המסורתית, בה רובע המגורים ובית הקברות מופרדים על ידי פלג מים.

A hebrew inscription on a house of "Barbouta",
built in 1859 (5619)

The Jewish quarter pictured in an old postal card

למעלה: כיתוב בעברית על אחד הבתים ברובע ברבוטה שנבנה בשנת 1859 (5619)

למטה: הרובע היהודי על גלוייה ישנה

The ruined Synagogue before the restoration

בית הכנסת ההרוס לפני שיפוץ

Back view of the restored Synagogue of Veria

מראה אחורי של בית הכנסת לאחר השיפוץ

בית הכנסת של וריה

על פי המידע שהועבר מדור לדור, בית הכנסת של וריה נבנה בעקבות צו קיסרי מאיסטמבול. חלקת האדמה הייתה שייכת לאיש טורקי ושמו חדג' זיראם.

בית הכנסת שוכן בחלק הצפון-מערבי של הרובע היהודי, בסמוך לגדה של נחל הטריפוטמוס. יש בו מאפיינים אדריכליים המועתקים מבית הכנסת הקטן והעתיק שבסלוניקי. ארבעה עמודים במרכזו מהווים את הבימה (התיבה), ואילו ההיכל נמצא בקיר המערבי. הרצפה עשויה מלוחות עץ ומרכזה מעוטר באריחי פסיפס. המקווה עדין קיים ושמור מאחורי בית הכנסת.

בחודש יולי 1996, במאמץ להציל את מבנה בית הכנסת מהתמוטטות כללית, עיריית וריה יזמה עבודות תיקון ושיפוץ בכוונה לשמרו בסגנונו המקורי.

בעיות השחזור נבעו מההרס הטבעי והתיישנות החומרים, היעדר התחזוקה ובעיקר, מהלחות שחדרה בחלקים מסוימים בגג, בעקבות תזוזת הרעפים והבלאי של השכבה החיצונית.

Detail of the ceiling of the Synagogue before restoration

The Eichel of the Synagogue before the restoration

למעלה: פריט מהתקרה לפני השיפוץ

למטה: היכל בית הכנסת לפני השיפוץ

בקיצור, נגרמו נזקים במבנה באשר לשחיקה של הצבעים והציפוי ונזקים בחלקי העץ, הן בתוך המבנה הן מחוצה לו.

העבודות הראשונות נועדו לפתור את הבעיות שנגרמו על ידי נזילות מי הגשמים פנימה וכן למנוע את קריסת המבנה.

העבודות בתוך המבנה כללו את הסרת התקרה העשויה מלוחות מלבניים והחלפתם בחדשים, הסרת הציפוי הפנימי, בדיקת כל החלקים העשויים מעץ והחלפתם במקרה של פגמים, ציפוי בלוחות חדשים והרכבת גדר תיל, הכנת ציפוי חדש, צביעת השטחים, ניקוי הכתמים וחזוקת התקרה הדקורטיבית הפנימית עלי די מומחה תחזוקה.

ספר תורה עתיק נתגלה בבית הכנסת של וריה

המאמר הבא פורסם בעיתון "קתימריני" ב-13 במאי 1951, במדור "רשמיו של איש אתונה".
 במכתב אשר פורסם שלושה ימים לאחר מכן, ב-16 במאי 1951, אחד הקוראים, שחתם בכינוי איחנליטיס (כפי הנראה אשר מואיסיס ז"ל), כתב כי ספר התורה הזה שייך לבית הכנסת של וריה.
 [מתוך הארכיון של מר משה ק. קונסטאנטיניס]

מה שמר יצחק קמבליס כתב לי לרגל חג פאולוס בקשר לשהותו של השליח בווריה היה מעניין מאוד. בתחילת חודש ספטמבר 1940, במסגרת סמכותו כמנכ"ל הקהילה היהודית הגדולה של סלוניקי, ביקר מר קמבליס בווריה ובבית הכנסת העתיק שבה. בבית הכנסת היו ספרי תורה ישנים מאוד, והרב הזקן של העיר הראה למר קמבליס אחד מהם. עם זאת, הרב הסביר למר קמבליס כי לא השתמשו באותו ספר תורה במהלך הטקסים הדתיים, משום שהוא נחשב לפסול ולא מתאים לקריאה. בשולי המגילה כתובים משפטים, שזה אסור בתכלית האיסור, המודיעים לקוראים על אודות ביקורו של השליח פאולוס, אשר הטיף ונאם בשפה היוונית על התגלותו של המשיח. בחלק אחר של המגילה צוין תאריך ההטפה של השליח בבית הכנסת של וריה. ככל הנראה, כתובים אלה נרשמו בתקופה הנוצרית הראשונה, כאשר היהודים נהגו להשתמש באותיות ארמיות רבות.

עם שובו לסלוניקי, מר קמבליס דיווח על כל אשר ראה לרב הראשי, ד"ר קורטס, ולמועצת הרבנים של הקהילה, אשר החליטו לשגר לווריה חוקר המתמחה במגילות עתיקות. החוקר שנשלח היה החכם היהודי ברוך בן יעקב, מחברם הדגול של מחקרים היסטוריים בתולדות יהדות המערב. הוא הגיש לקהילה דו"ח מתועד היטב, אשר כלל מידע על התקופה בה נכתבה המגילה - המאה השנייה לפני הספירה הנוצרית, תאריך שניתן לקבוע בדיוק מרבי על פי האיכות, הסגנון וסוג הכתב, מבנה הפרקים, הניקוד והדגשים. הוא גם הציג את הערך ההיסטורי של הרישומים בשוליים. בעקבות דיונים בין הרב הראשי, ד"ר קורץ, לבין הבישוף של סלוניקי דאז, גרנאדיוס, הוחלט להביא את ספר התורה לסלוניקי ולמסרו לבדיקת מומחים מחו"ל. למרבה הצער, המתקפה הבוגדנית נגד יוון על ידי הארצות הפשיסטיות ותוצאותיה לא אפשרו לממש את התכנית.

במהלך המלחמה, כותב בן שיחי, הגרמנים בזזו את כל בתי הכנסת ברחבי יוון, כפי שעשו זאת בכל ארצות אירופה, והם אספו את כל דברי הערך, את הספרים והמגילות. הם איחסנו אותם בבניין בעל ארבע קומות באושוויץ, לו נתנו את השם "המוזאון היהודי". מר קמבליס כותב: "ראיתי במו עיניי את האוצר האמנותי והארכיאולוגי הבלום שנאסף שם, ונוכחתי לראות את הביזה שערכו בו חיילים רוסים ואזרחים פולניים, שהיו הראשונים שנכנסו לאושוויץ לאחר השחרור. בין ספרי התורה, נמצא ספר התורה מווריה היקר מכול, אשר נלקח אחרי השחרור על ידי קבוצה של יהודים הונגריים, ללא מסגרתו הכבדה מעץ. חרף היותו נחשב לפסול, הם השתמשו בו בטקסים הדתיים, משום שלא היה להם אחר. מר קמבליס כתב לי שהיהודים היווניים עשו ככל יכולתם כדי שישבו להם את המגילה. מכל מקום, המפקד הרוסי של אושוויץ העדיף את ההונגרים ובסופו של דבר, הם זכו לקבל אותה לידיהם. למרות מחאותיהם של היהודים היווניים, ספר תורה יקר הערך לא הוחזר להם. לימים נודע כי הוא מצוי בבעלותו של ארנסט קליין, סוחר מבודפשט, אתו היינו אסירים באושוויץ. כיום, הוא מתגורר בעיר גרץ אשר באוסטריה. אין כל ספק כי לכבוד הטקסים הבאים ייעשה כל מאמץ, על מנת שאותו ספר תורה היסטורי יושב ליוון. אני מבין שאותה עיר, גרץ, נמצאת באזור שליטה מערבי ולא בשליטת הרוסים, לכן הפעולות להשבת הספר אמורות להיות קלות יותר."